

Varlık Vergisi'ne Gösterilen Uluslararası Tepkilere Bir Örnek: ABD'nin Varlık Vergisi'ne Yaklaşımı

An Example of The International Response to Capital Tax (Varlık Vergisi): The Us Approach to The Capital Tax

Yasin COŞKUN¹

¹Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Siirt, Türkiye

ORCID: Y.C. 0000-0002-8151-7874

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yasin Coşkun,
Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, Siirt, Türkiye
E-posta/E-mail: ycoskun@siirt.edu.tr

Başvuru/Submitted: 19.08.2019

Revizyon Talebi/Revision Requested:
30.09.2019

Son Revizyon/Last Revision Received:
04.10.2019

Kabul/Accepted: 29.11.2019

Atıf/Citation: Coşkun, Y. (2019). Varlık vergisi'ne gösterilen uluslararası tepkilere bir örnek: ABD'nin varlık vergisi'ne yaklaşımı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies*, 36: 65-82.
<https://doi.org/10.26650/YTA2019-606758>

ÖZ

Bu çalışma ABD'nin Varlık Vergisi'ne yaklaşımını incelemektedir. 11 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan bir yasa ile uygulamaya konulan Varlık Vergisi ülkede yaşayan gayrimüslim azınlığı hedef almıştır. Bu durum birçok ülkenin tepkisini çekmiştir. ABD de bu ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye'deki büyükelçiliği vasıtasıyla gelişmeleri yakından izleyen ABD hükümeti, gayrimüslimleri hedef alan böyle bir vergiden rahatsızlık duymuştur. Bu rahatsızlığını Türkiye'nin Washington Büyükelçisi üzerinden Türk hükümetine iletmıştır. Ancak ABD, Türkiye'nin işlerine karışır bir pozisyonda görünmemeye de dikkat etmiş ve konu ile ilgili Türk hükümetinin tepkisini çekebilecek bir şekilde doğrudan bir temasta bulunmamayı tercih etmiştir. Varlık Vergisi'nden olumsuz etkilenen Türkiye'deki ABD vatandaşlarının ve şirketlerinin haklarının savunulması konusunda ise ABD Büyükelçiliği aktif bir politika izlemiş ve gerekli gördüğü durumlarda Türk hükümetine protestolar sunmuştur. Yine aynı şekilde diğer ülkelerin Varlık Vergisi'ne göstermiş olduğu tepkiler Büyükelçilik tarafından takip edilerek Washington'a iletilmiştir. Türkiye-ABD ilişkilerinde olumsuz bir havanın oluşmasına neden olan Varlık Vergisi'ne ABD'nin yaklaşımı, arşiv belgeleri ışığında hazırlanan bu çalışmada detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Vergisi, ABD, Türkiye, II. Dünya Savaşı

ABSTRACT

This study examines the US approach to the Capital Tax. The Capital Tax, introduced by a law enacted on November 11, 1942, targeted the non-Muslim minority living in the country. This situation caused a negative reaction in many countries. The United States was one of these countries. The US government, closely following the developments in Turkey through its embassy, was uncomfortable with such a tax targeting non-Muslims. This discomfort was delivered to the Turkish government through Turkey's ambassador to Washington. However, the US did not want to be in a position seen as interfering

in the internal affairs of Turkey. The US chose not to have direct contact with the Turkish government in a way that could negatively affect their relations. However, the US Embassy pursued an active policy in order to defend the rights of US citizens and the companies in Turkey adversely affected by the tax. For this purpose, the US Embassy presented notes of protest to the Turkish government. Similarly, the responses of other countries to the Capital Tax were followed by the Embassy and forwarded to Washington. In this study, the US approaches to the Capital Tax, which affected the Turkey-US relations negatively, have been examined in detail in the light of archive documents.

Keywords: Capital Tax, US, Turkey, World War II

Giriş

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na fiili olarak girmemiştir. Ancak bu savaş Türk ekonomisini oldukça olumsuz etkilemiştir.¹ Seferberlik ilan edilerek çok sayıda erkek silah altına alınmıştır.² Askerlerin beslenmesi ülke ekonomisine fazladan yük getirmiştir. Savaş zamanında birçok ürün piyasada bulunamaz hâle gelmiş ve karaborsacılık her geçen gün artmıştır.³ Bu şartlar altında Başbakan Şükrü Saracoğlu Varlık Vergisi'nin baş mimarı olmuştur.⁴ Saracoğlu hükümeti olağanüstü savaş koşullarının yarattığı ortamda haksız kazanç elde eden kesimlerin yüksek kârlılığını vergilendirmek amacıyla⁵ Varlık Vergisi uygulama kararı almıştır.⁶ 9 Kasım 1942'de Meclis'e sunulan kanun, 11 Kasım 1942 tarihinde görüşülerek⁷ kabul edilmiştir.⁸ Bir gün sonra da Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.⁹ Basının destek verdiği bu kanunun¹⁰ maddelerine bakıldığında açıkça herhangi bir kesimin hedef alınmadığı görülmektedir. Ancak

- 1 Sabit Dokuyan, "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, 2014, s. 26-27.
- 2 Alev Gözcü, "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 62, 2018, s. 89.
- 3 Gürbüz Arslan, "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 61, 2015, s. 121.
- 4 Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 334.
- 5 Mehmet Korkud Aydın, "Dönemin Basınına Göre Varlık Vergisi Uygulaması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, 2018, s. 292.
- 6 *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)*, Dönem: 6, Cilt: 28, Birleşim: 3, 11.11.1942.
- 7 *TBMMZC*, Dönem: 6, Cilt: 28, Birleşim: 3, 11.11.1942., Ayrıca Bkz. İlhan Tekeli ve Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 2. Cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 40-41., Necati Aksanyar ve Murat Biçer, "II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942 – 15 Mart 1944)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, 2008, s. 385.
- 8 "Büyük Kazançlı Vatandaşlardan Vergi Alınacak", *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1942, s. 1.
- 9 *Resmî Gazete*, Karar No: 4305, Sayı: 5255, 12.11.1942., Ayrıca bkz. Muhammet Güçlü, "Varlık Vergisi (11. 11. 1942-15. 3 1944)", *Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 1991, s. 100.
- 10 İbrahim İnci, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Varlık Vergisi Uygulaması", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 280., Arslan Başer Kafaoglu, *Varlık Vergisi Gerçeği*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005, s. 57.

uygulamada ülkede yaşayan gayrimüslim vatandaşlar ve yabancılar yüzde seksenden fazla bir oranla bu verginin ana hedef kitlesini oluşturmuşlardır.¹¹ Bu oran Müslüman kesimde yüzde yedi olmuştur.¹²

Varlık Vergisi hakkındaki kanunun birinci maddesi “*Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (varlık vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir*” demektedir.¹³ Kanunun bu maddesinden anlaşıldığı üzere bu vergi tek seferde ve olağanüstü gelir elde edenlere uygulanacaktır. Kanunun yedinci maddesine göre her bir kişiden tahsil edilecek vergi miktarı oluşturulacak komisyonlar tarafından belirlenecektir.¹⁴ Kanun, mükelleflerin ödemesi gereken meblağın 15 gün içinde tespitini ve takip eden 15 gün içinde verginin tahsilini öngörmektedir.¹⁵ 1 ay içinde vergi ödemeyen şahıslar fiziksel kabiliyetlerine göre zorla çalıştırılacaklardır.¹⁶ Varlık Vergisi kapsamında kendileri için belirlenen vergileri ödemek amacıyla gayrimüslim kesim, mallarını elden çıkarmak zorunda kalmıştır. Gayrimüslimler tarafından Varlık Vergisi’ni ödemek için satılan malların yüzde altmış yedilik bir kısmı Müslüman kesim tarafından satın alınmıştır.¹⁷ Borcunu ödeyemeyenler çalışma mecburiyetinde bırakılmış¹⁸ ve Erzurum Aşkale çalışma kamplarına gönderilmiştir.¹⁹ Ülkede yaşayan yabancılar için de ödemesi gereken yeni vergi borçları çıkarılmıştır. Türkiye’deki bu durum diğer ülkelerin tepkisini çekmiştir.

Yapılan bu çalışma Varlık Vergisi’ne gösterilen uluslararası tepkilere bir örnek olarak ABD’nin Varlık Vergisi’ne yaklaşımını incelemektedir. Uzun yıllar ABD, dış politikada Monroe Doktrini çerçevesinde Avrupa’daki gelişmelerden uzak durmuştur. Ancak Aralık 1941 yılında II. Dünya Savaşı’na İngiltere’nin yanında girmesi ABD dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu çerçevede Türkiye’nin kendi iç meselesi

11 C.L. Sulzberger, “Turkish Tax Kills Foreign Business”, *The New York Times*, 11.09.1943, s. 7., Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007)*, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 85.

12 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve ‘Türkleştirme’ Politikaları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 225.

13 https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc024/kanuntbmmc024/kanuntbmmc02404305.pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2019.

14 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi...*, s. 148.

15 Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1951, s. 156.

16 Ferudun Ata, “Varlık Vergisinin Amerikan Kamuoyuna Yansımaları (New York Times Gazetesi Örneğine Göre)”, *Tarihin Peşinde*, Sayı: 11, 2014, s. 74.

17 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi...*, s. 231.

18 BCA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), “Varlık Vergisi Talimatı Komisyonu’nun ne zaman, nerede toplanacağına dair Milli Savunma Bakanlığı tarafından sunulan yazı”, Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 135-970-8, (13.11.1942).

19 “Vergi Müddeti Bitti”, *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1943, s. 1; “İlk Kafale Dün Akşam Aşkaleye Yollandı”, *Son Posta*, 28 Ocak 1943, s. 1.

olarak gördüğü Varlık Vergisi'ne yönelik ABD'nin yaklaşımının detaylı bir şekilde irdelenmesi çalışmanın kaleme alınmasının temel nedenlerinden birisi olmuştur. ABD'nin Varlık Vergisi'ne yaklaşımı ile ilgili bilgi sunan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların bir bölümü ABD gazeteleri üzerinden analizler yaparak Varlık Vergisi'ni ele almışlardır.²⁰ Bir kısmı da Varlık Vergisi'ne gösterilen uluslararası tepkileri incelerken ABD'ye ayrı bir parantez ayırmışlardır.²¹ Hazırlanan bu çalışmada ise müstakil olarak ABD hükümetinin Varlık Vergisi'ne yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Özellikle 1930'larda Atatürk ile ABD Başkanı Roosevelt arasındaki dostluğun iki ülke ilişkilerine olumlu yansıdığı²² göz önüne alındığında, bu verginin ikili ilişkiler üzerinde olumsuz bir etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu çerçevede arşiv belgeleri detaylı bir şekilde incelenerek analizler yapılmıştır. Ayrıca dönemin gazetelerine de başvurulmuştur. Son olarak Varlık Vergisi üzerine yazılan eserlerden de yararlanılarak çalışmanın ortaya çıkarılması sağlanmıştır. Bu yönüyle çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

1. ABD Büyükelçiliği'nin Varlık Vergisi Hakkında Washington'u Bilgilendirmesi

Varlık Vergisi'nin 12 Kasım 1942'de yürürlüğe girmesinin ardından ABD'nin Ankara Büyükelçisi Laurence A. Steinhardt, ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull'e telgraf göndererek TBMM tarafından kabul edilen Varlık Vergisi kanunu hakkında bilgi vermiştir. Aslen Yahudi asıllı bir diplomat olan Steinhardt,²³ Türk hükümetinin tüm dikkatini ülkenin karşı karşıya olduğu ekonomik zorluklara verdiğini söylemiştir. Hükümet tarafından getirilen ve TBMM tarafından kabul edilen Varlık Vergisi'nin ülkede dolaşımdaki para miktarını azaltmak için tasarlanan radikal bir vergi olduğunu ifade etmiştir. Steinhardt raporunda Türk hükümetinin bu kanunla Türk parasının alım gücünü artırmayı planladığına değinmiştir. Aynı zamanda mükellefler bu vergiyi ödemek için büyük mal stoklarını satmak zorunda kalacak; bu durum da fiyatların düşmesine neden olacaktır.²⁴

20 Bkz. Ferudun Ata, "Varlık Vergisinin Amerikan Kamuoyuna Yansıması (New York Times Gazetesi Örneğine Göre)", s. 63-78.

21 Bkz. Cüneyt Akalın, "Varlık Vergisi'ne Yabancı Tanıklar", *Mülkiye*, Cilt: 29, Sayı: 247, 2005, s. 159-182.

22 Füsün Türkmen, *Kırılgan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri*, İstanbul, Timaş Yayınları, , 2012, s. 45-46.

23 Bkz. Rifat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Sertüveni 1923-1945*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010.

24 *Foreign Relations of the United States (FRUS): Diplomatic Papers, 1943, The Near East and Africa, Volume IV, Representations to the Turkish Government on behalf of American interests affected by Turkish capital levy tax, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1141, 16 November 1942.*

ABD Büyükelçisi Steinhardt'ın Varlık Vergisi'nin kabul edilmesinden kısa bir süre sonra gönderdiği bu rapor, Washington'u yeni kanun hakkında genel olarak bilgilendirmeyi amaçlamıştır. Ancak Varlık Vergisi'nin uygulanmaya geçmesinin ardından ortaya çıkan tablo ABD Büyükelçisi Steinhardt'e bu verginin etkisinin ne denli büyük olduğunu göstermiştir. Nitekim Varlık Vergisi'nin uygulamaya konmasının üzerinden yaklaşık 1,5 ay gibi bir sürenin geçmesinin ardından Steinhardt yeniden ABD Dışişleri Bakanı Hull'e bir telgraf göndermiş ve bu verginin Türkiye'deki Amerikan ticari çıkarlarına yönelik olumsuz etkisini dile getirmiştir. Buna göre Steinhardt, Türkiye'deki Amerikan mallarının çok az istisna dışında, Varlık Vergisi'nin hedef aldığı gayrimüslim azınlık iş yerleri tarafından piyasaya sunulduğunu ifade etmiştir. Böylece Türkiye'de katı bir biçimde uygulanmakta olan Varlık Vergisi'nin Amerikan şirketlerinin ürünlerinin satıldığı bu iş yerlerinin çoğunun kapanması ile sonuçlanacağını ifade etmiştir. Bu nedenle Steinhardt, Amerikan ihracatçılarının Türkiye'ye mal göndermeden önce müşterileri ile tekrar iletişim kurması konusunda ABD Dışişleri'ni uyarmıştır. Çünkü daha önceden ABD'li şirketlere sipariş veren işyerlerinin Türkiye'de uygulanan vergi nedeniyle kapanma olasılığı vardır. Nitekim Steinhardt, gayrimüslimlerin sahip olduğu şirketlerin çoğunun devre dışı bırakılacağını ifade etmiştir. Ancak Steinhardt'e göre Varlık Vergisi'ne tabi tutulan azınlıkların sahip olduğu büyük işyerlerinin akıbeti hakkında belirsizlik bulunmaktadır. Türk hükümetinin buraları tamamen kapatma niyetinde mi olduğu ya da bu işyerlerini Müslüman Türk mülkiyeti ve yönetimi altına mı geçirmek istediği konularının henüz kesin bir şekilde anlaşılmadığını bildirmiştir.²⁵

Ankara'daki Büyükelçiliği'nden gelen raporlar üzerine ABD Dışişleri harekete geçmiştir. Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Erteğün'e Türk hükümetinin Varlık Vergisi uygulamasında Müslüman olmayan Türklere karşı ayrımcılık yaptığına dair raporlar dile getirilerek bu konu hakkında bilgi istenmiştir. Bunun üzerine Erteğün bu konuyu Ankara'ya iletmiştir. Erteğün'e Ankara tarafından gönderilen cevap yazısında gayrimüslim vatandaşlara yönelik herhangi bir ayrımcılık yapıldığı iddiaları reddedilmiştir.²⁶

2. ABD Dışişleri'nin Varlık Vergisi'nden Rahatsızlığı

ABD Dışişleri, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Erteğün tarafından kendilerine iletilen azınlıklara baskı yok yanıtından tatmin olmamıştır. Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Hull, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Steinhardt'e göndermiş olduğu telgrafta

25 *FRUS*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1142, 26 December 1942.

26 *FRUS*, "The Secretary of State to the Ambassador in Turkey (Steinhardt)", Document no: 1143, 13 January 1943.

Büyükelçiliğin raporlarının yanı sıra Türkiye'deki Amerikan şirketleri ve kurumlarından kendilerine gelen mesajlardan Türkiye'de Varlık Vergisi'nin uygulanması noktasında ciddi bir ayrımcılığın olduğunun net olarak anlaşıldığını ifade etmiştir.²⁷ ABD, Türkiye'deki Varlık Vergisi'nin ortaya çıkardığı durumdan rahatsız olmuştur. Ancak ABD Dışişleri, kendilerinin Varlık Vergisi uygulamasına yönelik doğrudan bir müdahalede bulunamayacağını farkındadır. Çünkü Türk makamları bu konuyu kendi iç meselesi olarak görmektedir. Bununla birlikte, Türk hükümetinin azınlıklara dini gerekçelerle baskı yaptığı izleniminin yaygınlaşmasının Türkiye-ABD ilişkilerine ciddi zarar verebileceği ABD Dışişleri Bakanı Hull tarafından Büyükelçi Steinhardt'e gönderilen telgrafta vurgulanmıştır. Nitekim ABD'de bulunan Rum ve Yahudi toplumlarından Varlık Vergisi'ne karşı hoşnutsuzluk sesleri yükselmeye başlamıştır.²⁸ Bu çerçevede ABD'deki Rum Başpiskoposu İstanbul'daki Patrikhane'nin vergiden kaynaklı şikâyetini Amerikan makamlarına iletmiştir.²⁹

ABD Dışişleri, Varlık Vergisi'nden rahatsız olmasına rağmen bu konuyu hâlihazırda Türk makamlarıyla görüşmemesi konusunda Büyükelçi Steinhardt'e talimat vermiştir.³⁰ ABD bir bakıma bekle-gör politikası izlemeyi tercih etmiş ve Türk hükümetini rahatsız edecek bir tutum almaktan kaçınmıştır.³¹ Ancak konuyla yakından ilgilenmeye de devam etmiştir. Büyükelçi Steinhardt'e yaşanacak gelişmelerden Dışişlerini tam olarak haberdar etmesi söylenmiştir. Özellikle verginin Türkiye'deki diğer yabancı ülkelerin menfaatleri üzerindeki etkisinin yakından izlenmesi talep edilmiştir. Ayrıca diğer ülkelerin Varlık Vergisi ile ilgili olarak Türkiye'ye yapabileceği her türlü şikâyetin Dışişlerine bildirilmesi istenmiştir.³²

3. ABD Büyükelçiliği'nin Varlık Vergisi'ne Yönelik Uluslararası Tepkiyi Gözlememesi

ABD Dışişleri'nden aldığı bu talimat sonrası diğer ülkeler tarafından Varlık Vergisi'ne gösterilen tepkiler Büyükelçi Steinhardt tarafından mercek altına alınmıştır. Verginin uygulamasında azınlıkların hedef alınması birçok ülkenin eleştirisine neden olmuştur. Steinhardt, Washington'a göndermiş olduğu raporunda gösterilen tepkilere değinmiştir. Buna göre Ankara'daki diplomatik misyonların hemen hemen tümü,

27 *FRUS*, a.g.b. (adı geçen belge).

28 *FRUS*, a.g.b.

29 Cüneyt Akalın, "Varlık Vergisi'ne Yabancı Tanıklar", s. 168.

30 *FRUS*, a.g.b.

31 C.L. Sulzberger, "Ankara Tax Raises Diplomatic Issues", *The New York Times*, 12 Eylül 1943, s. 46.

32 *FRUS*, a.g.b.

azınlıklara karşı uygulanan ayrımcılığa ve azınlıkların mallarına el koyulmasına yönelik resmî protestolar sunmuşlardır. Bu şekilde Varlık Vergisi'ne yönelik tepkilerini dile getirmişlerdir. Ayrıca Türkiye'deki yabancı diplomatik misyonlar yalnızca protesto etmekle kalmamış, haksızlığa uğradıklarını düşündükleri azınlıklara yardım etme gayreti içinde girmişlerdir. Bu anlamda Almanya ve İsviçre elçilikleri vergiyi ödeyemeyen vatandaşlarına yardım etmek için fon sağlamaya çalışmıştır. Varlık Vergisi'ne daha sert tepki gösteren ülkeler de vardır. Bu çerçevede Bulgar radyosu, Türkiye'de bulunan Bulgarların haksız yere vergilendirilmesi durumunda Bulgaristan'daki Türk azınlığa karşı misilleme tehdidinde bulunmuştur.³³

Büyükelçi Steinhardt yapmış olduğu değerlendirmesinde gösterilen tüm bu tepkilere karşı Türk Dışişleri Bakanlığı'nın ülkede bulunan tüm diplomatik misyonlara uzunca bir not gönderdiğini ifade etmiştir. Bu notta savaşın yol açtığı zorlukların birçok hükümeti ülkelerinde sert tedbirler almaya ittiği vurgulanmıştır. Buna göre seferberlik ilan eden Türkiye uzun süre sert tedbirlere başvurmaktan kaçınmıştır. Ancak ülkede durumun her gün kötüye gitmesi, özellikle tarımla uğraşan kesimin içinde bulunduğu zor koşullar, Türk hükümetini savaş döneminde zenginleşen kişilere vergi uygulamaya mecbur etmiştir. Türk Dışişleri'nce yabancılara karşı ayrımcılığın olduğuna dair iddialar reddedilmiştir. Yasanın hiçbir maddesinde yabancılara karşı herhangi bir şekilde ayrımcılık olmadığı, uygulamada vatandaşlar ve yabancılar arasında bir ayırım yapılmadığı belirtilmiştir. Ayrıca vergiye karşı yapılacak itirazların tek adresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu hatırlatılarak doğrudan hükümete yapılan itiraz ve protestoların sonuç vermeyeceği gösterilmek istenmiştir.³⁴ Sonuç olarak Türk hükümeti ülkedeki koşulları istikrara kavuşturma çabalarının yabancı diplomatik misyonlar tarafından anlayışla karşılanmasını istemiş ve yayınlamış olduğu bu notla uluslararası tepkiyi azaltmayı hedeflemiştir.

4. ABD Büyükelçiliği'nin Protestosu

Varlık Vergisi'ne gösterilen uluslararası tepkiyi takip eden ABD'nin Ankara Büyükelçisi Steinhardt, bu verginin hayata geçirilmesinin ardından Türkiye'de yaşanan gelişmeleri yakından izlemeye devam etmiştir. Ocak 1943 tarihinde Washington'a göndermiş olduğu raporunda her ne kadar Varlık Vergisi'nin ödeme tarihi sona ermesine rağmen, İstanbul için öngörülen vergi miktarından³⁵ daha az bir gelir elde edildiğini belirtmiştir. Ayrıca İstanbul'la benzer bir şekilde tüm ülke çapında da beklenen gelirden

33 *FRUS*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1144, 18 January 1943.

34 *FRUS*, a.g.b.

35 "İstanbul Şehrinin Ödeyeceği Varlık Vergisi Yekûnu 330 Milyon Liradır", *Cumhuriyet*, 17 Aralık 1942, s. 1.

daha az bir kazanç elde edilmiştir.³⁶ Steinhardt'e göre her ne kadar yasada açıkça ifade edilmemiş olsa da gayrimüslim azınlıklara karşı ayrımcılık yapıldığı inkâr edilmez bir gerçektir. Azınlıkların hem taşınabilir hem de taşınamaz mallarına el koyulmaktadır. Varlık Vergisi'ni belirlemek için kurulan komisyonlar,³⁷ hükümetin direktifleriyle hareket etmektedir.³⁸ Büyükelçi Steinhardt, tüm bunlara rağmen hükümet yetkililerinin azınlıklara karşı ayrımcılık yapıldığını reddettiğini ancak özel görüşmelerde Varlık Vergisi'nin uygulanmasında birçok düzeltilmesi gereken adaletsizliğin olduğunu kabul ettiklerinin altını çizmiştir.³⁹

Yerel vergi komisyonları tarafından yapılan vergi borcu değerlendirmelerine itiraz edilemediği için⁴⁰ mükelleflerin uğradıkları haksızlığa karşı başvuracağı tek yol Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen dilekçeler olmuştur. Ocak 1943 tarihi itibarı ile 3 binden fazla bu tür dilekçe Meclis tarafından alınmış ve olağan parlamento prosedürüne uygun olarak Maliye Bakanlığı'na incelemeye sevk edilmiştir. Ancak Meclis'in çalışmalarına ara vermesi nedeniyle dilekçelere yönelik herhangi bir işlem yapılması mümkün olmamıştır. Aynı zamanda, yapılan dilekçe başvurularının Varlık Vergisi yasası uyarınca hâlihazırda belirlenen cezaları durdurmayaacağına dair Türk makamlarınca bir açıklama yapılmıştır.⁴¹

Gelişmeleri yakından izleyen Büyükelçi Steinhardt, haksızlığa uğradığını düşündüğü Amerikan şirketleri ve vatandaşları için Türk Dışişleri'ne üç adet protesto notası vermiştir. Bu protestolardan ilki Sadullah, Mandel ve Levy adlı şirket hakkında olmuştur. Bu şirketin sahiplerinden Mandel ve Levy, Amerikan vatandaşlarıdır ve şirketin hisselerinin yüzde yetmişine sahiptirler. 140.000 Türk Lirası sermayeye sahip olan bir şirkete 300.000 Türk Lirası vergi uygulanması büyükelçiliğin tepkisini çekmiş ve protesto verilmiştir. İkinci protesto, Socony Vacuum Petrol Şirketi tarafından istihdam edilen ve Amerikan vatandaşı olan Nicholas Ballardur adına yapılmıştır. Bu kişiye 1500 Türk Lirası vergi borcu çıkarılması ABD Büyükelçiliği'nin tepkisine neden olmuştur. Özellikle şirketin Türk çalışanlarına daha yüksek maaş almalarına rağmen hiçbir şekilde

36 Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi...*, s. 140., Mahmut Goloğlu, *Millî Şef Dönemi (1939-1945)*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 186.

37 Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara, İmge Kitabevi, 2013, s. 431.

38 *FRUS*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1144, 18 January 1943.

39 *FRUS*, a.g.b.

40 Alaattin Uca, "Vergi Hukuku Tarihimizden Bir Sayfa: Varlık Vergisi Kanunu Ve Eleştirilen Yönleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 20, 2002, s. 280., Nevin Coşar, "Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 2, 2003, s. 12., Faik Ökte, *Varlık Vergisi...*, s. 109.

41 *FRUS*, a.g.b.

vergi uygulanmaması bu tepkilerin kaynağını oluşturmuştur. Üçüncü protesto notu ise yaklaşık 120.000 Türk Lirası tutarında çifte vergilendirmeye itiraz eden Socony Vacuum Petrol Şirketi adına sunulmuştur.⁴²

Görüldüğü üzere diğer ülkelerin diplomatik temsilciliklerinin yaptığı gibi ABD Büyükelçiliği de Varlık Vergisi'ne karşı itirazlarını dile getirmiştir. Büyükelçi Steinhardt değerlendirmesinde Varlık Vergisi uygulamasından kaynaklanan adaletsizliğin Türkiye'de başlıca gündem maddesi olmaya devam ettiğine işaret etmiştir. Basına verdiği röportajlarda Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun bile bireysel davalarda hataların yapıldığını kabul ettiği ve bu hataların düzeltileceğini söylediği Steinhardt tarafından Washington'a rapor edilmiştir. Steinhardt'e göre Varlık Vergisi'nden kaynaklı sorunların çözümü için artık Türk hükümetinin atacağı adımlar beklenmektedir.⁴³

Nitekim Türk hükümeti kısa süre içinde harekete geçerek Amerikan firmalarının mağduriyetlerinin giderilmesine çalışmıştır. Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu Steinhardt'e sorunların çözümü noktasında güvence vermiştir. Bu çerçevede Socony Vacuum Petrol Şirketi'nin vergi borcunu ödememesinden dolayı İstanbul Servi Burnu'nda daha önceden el konulan petrol tankı geri verilmiştir. Ayrıca bu şirketten ödemesi gereken çifte verginin geri çekileceği bildirilmiştir.⁴⁴

5. Türkiye ile ABD Arasında Ortaya Çıkan Bir Yanlış Anlaşılma

Türkiye ile ABD arasında Varlık Vergisi'nden kaynaklı sorunlar giderilmeye çalışılırken iki ülke arasında ortaya çıkan bir yanlış anlaşılma Türkiye-ABD ilişkilerinde bir kriz yaşandığı algısına neden olmuştur. Daha önce değinildiği gibi Varlık Vergisi'nin uygulamaya konulmasının ardından Ankara'daki ABD Büyükelçiliği Washington'a mesaj göndererek birçok azınlık şirketinin vergiden olumsuz etkilendiğini, bu nedenle Türkiye'ye mal gönderecek ABD'li şirketlerin sevkiyat yapmadan önce ticarete bulunduğu şirketlerden teyit almalarını önermiştir. Bu mesajın ardından ABD'li şirketler Türkiye'ye mal gönderirken daha titiz davranmaya başlamışlardır. Bu durum Türkiye tarafında yanlış anlaşılmaya neden olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Varlık Vergisi'nde azınlıklara yapılan ayrımcılığa karşı misilleme amacıyla Türkiye'ye mal gönderimi yapılmasını engellediği şeklinde yorumlanmıştır. Türk Dışişleri tarafından Washington'daki Büyükelçiliğe gönderilen mesajlarda bu konu sorgulanmıştır.

42 *FRUS*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1144, 18 January 1943.

43 *FRUS*, a.g.b.

44 *FRUS*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1145, 22 January 1943.

Büyükelçi Erteğün tarafından konu Amerikan makamlarına aktarılmıştır.⁴⁵

ABD'li yetkililer, Türkiye'nin Washington Büyükelçisi'ne ABD'nin Türkiye'ye misilleme yapma gibi bir tutumunun olmadığını açıklamışlar ve ikili ilişkilerde ortaya çıkan yanlış anlaşılmanın önüne geçmeye çalışmışlardır. ABD'li yetkililer Büyükelçi Erteğün'e Amerikan mallarının Türkiye'ye gönderilmesindeki yavaşlamanın Varlık Vergisi'nden dolayı ABD'li şirketlerin zarara uğramasının önüne geçmek amacıyla yapıldığını açıklamışlardır. Yoksa Türkiye'ye yönelik herhangi bir ambargo söz konusu değildir. Erteğün bu konuyu Ankara ile görüşeceğini ve ABD'li şirketlerin Türkiye'ye mal göndermeye devam etmelerini istemiştir. Erteğün, Türk hükümetinin Amerikan ihracatçılarının Türkiye'ye gönderdiği mal nedeniyle zarara uğratılmayacağına dair kendi hükümetinin garanti vereceğini umduğunu ABD'li yetkililere iletmiştir. Bunun üzerine ABD'li yetkililer Türk hükümetinden böyle bir garanti gelene kadar mümkün olduğunca Amerikan mallarının Türkiye'ye sevkiyatına devam edilmeye çalışılacağını ifade etmişlerdir.⁴⁶

Nitekim kısa bir süre sonra ABD istediği garantiyi Türk hükümetinden elde edecektir. Aslında yalnızca ABD değil diğer ülkeler de Türkiye'ye mal gönderirken Türkiye'deki şirketlerin Varlık Vergisi'nden dolayı ödeme yapamaması konusundan endişelenmişlerdir. Bu sorunu ilk gündeme getiren ülkelerden birisi Almanya olmuştur. Alman Büyükelçi Franz von Papen bu konuda Türk hükümetine başvurmuştur. Türk hükümeti de ülkeye gelen Alman mallarının ücretinin ödeneceğini garanti etmiştir. Aynı durum ABD için de sağlanmıştır. Erteğün'e iletilen mesajda Ankara'nın Türkiye'ye gelen Amerikan mallarının ödemesinin yapılacağına dair garanti verdiği belirtilmiştir.⁴⁷ Böylelikle Amerikan mallarının Türkiye'ye sevkiyatındaki sorunun önüne geçilmiştir.

Yine de ABD hükümeti ABD'li ihracatçılara Türk hükümeti tarafından kendilerine verilen garantiyi göstererek Türkiye'ye gönderilecek malların ödemesinde sorunla karşılaşmayacaklarını bildirmeden önce Ankara'daki ABD Büyükelçiliği'nin de görüşünü almak istemiştir.⁴⁸ Büyükelçi Steinhardt, Washington'a gönderdiği cevap yazısında ABD'li ihracatçılara Türk şirketlerinin ödeyemeyeceği ücretler için Türk hükümetinin ödeme garantisi vermesinin olumlu bir gelişme olduğunu vurgulamıştır. ABD hükümetinin Amerikan şirketlerine Türkiye'ye mal gönderdikleri takdirde ödeme konusunda

45 *FRUS*, "The Secretary of State to the Ambassador in Turkey (Steinhardt)", Document no: 1146, 23 January 1943.

46 *FRUS*, a.g.b.

47 *FRUS*, "The Secretary of State to the Ambassador in Turkey (Steinhardt)", Document no: 1147, 29 January 1943.

48 *FRUS*, a.g.b.

sıkıntı yaşamayacaklarını bildirmesinde herhangi bir sorun görmediğini belirtmiştir.⁴⁹ Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Ticaret Bakanlığı'na bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda Türkiye'deki tüccarların Varlık Vergisi nedeniyle Amerikan ihracatçılarına ödeme yapamamaları durumunda Türk hükümetinin ödemeyi garanti altına almaya hazır olduğu bildirilmiştir. Ancak Türkiye Büyükelçiliği'nin bu konuda kamuoyuna yönelik bir açıklama yapılmasını istemediği belirtilerek sadece ilgili şahıs ve kurumların bu konu hakkında bilgilendirilmesi istenmiştir.⁵⁰

6. ABD Dışişleri'nde Türk Hükümeti Üzerinde Baskı Kurulmasına Yönelik Görüşler

Görüldüğü üzere ABD Büyükelçiliği'nin Varlık Vergisi'nin Amerikan çıkarlarına zarar vermesini önlemek amacıyla Türk hükümeti üzerinde yapmış olduğu kararlı girişimler başarılı olmuştur. Bu durum ABD Dışişleri'ni Varlık Vergisi'nin Türkiye'deki yabancılar ve azınlıklar üzerindeki etkisini tamamen ortadan kaldırmak için yeni yollar aramaya sevk etmiştir. Bu çerçevede ABD Dışişleri'nde Yakın Doğu İşleri Dairesi Başkanı Wallace Murray, 19 Şubat 1943 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı'na bir not göndermiştir. Bu nota Murray, Türkiye'de Varlık Vergisi'nin uygulanmasında azınlıklara yönelik ayrımcılığın aşikâr olduğunun tekrardan altını çizerek bu sorunun çözümü için izlenecek diplomatik yöntem hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunmuştur. Buna göre Varlık Vergisi Türkiye'de Mihver devletleri dahil tüm yabancı elçilikler için zor ve hassas bir sorundur. Bu sorunla mücadele etmek için Türk hükümetine karşı güçlü ve doğrudan bir dil kullanılması gerekmektedir. Murray'a göre Büyükelçi Steinhardt bu yönetimi başarıyla uygulamış ve Türk hükümetine sunmuş olduğu protestolarla ABD şirketlerinin lehine adımlar atılmasını sağlamıştır.⁵¹

Türk tarafı ilk etapta Steinhardt'in taleplerine karşı Varlık Vergisi'nde ayrımcılık yapılmadığı gibi "klişe" cevaplarla olumsuz yaklaşmış bunun üzerine Steinhardt geri adım atmaya daha güçlü bir şekilde taleplerini dile getirmiş ve istediği sonucu elde etmiştir. Bu açıdan Murray'a göre Varlık Vergisi konusunda Türkiye'ye karşı kararlı bir tutum izlenmelidir. Murray, Türkiye'de istenmeyen bir tür milliyetçiliğin canlanmasının rahatsız edici olduğunu kabul etmiş ancak azınlıklara ve yabancılarla yönelik ayrımcılık vakasını hafifletecek şekilde birtakım düzenlemeler yapılacağı konusunda umutlu olduğu-

49 FRUS, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1148, 30 January 1943.

50 FRUS, "The Department of State to the Department of Commerce", Document no: 1149, 4 February 1943.

51 FRUS, "The Department of State to the Department of Commerce", Document no: 1150, 19 February 1943.

nu dile getirmiştir.⁵²

Aslında Murray'ın önerdiği bu politika Türkiye'de bulunan yabancı diplomatik misyonların birçoğu tarafından uygulanmış ve Varlık Vergisi'nden dolayı Türk Dışişleri Bakanlığı'na protestolar sunulmuştur. Bunun üzerine Türk hükümeti geri adım atmamak zorunda kalmıştır. Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Ali Şevki Berker, Varlık Vergisi kapsamındaki değerlendirmelere ilişkin Dışişleri Bakanlığı'na protesto sunan diplomatik misyonların danışmanlarını bakanlığa çağırarak ve bu ülkelerin vatandaşlarından tahsil edilmesi öngörülen vergilerin gözden geçirilmiş yeni bir listesini vermiştir. Listeleri sunmadan önce Genel Sekreter Berker, gözden geçirilmiş vergilerin Türk makamlarının nihai kararını temsil ettiğini, vergi miktarı ile ilgili başka bir görüşme yapılmayacağını, vergilerin 15 gün içinde ödenmesi gerektiğini söylemiştir. Bu süre zarfında ödeme yapılmazsa kanunla öngörülen ceza yaptırımlarının kişilere uygulanacağını ifade etmiştir.⁵³

Türk tarafının bu adımına karşı İngiliz Elçilik Müsteşarı Alexander Knox Helm ve İsviçre Orta Elçisi Etienne Lardy gözden geçirilmiş vergi listelerini kabul etmeyi reddetmişlerdir. Alman ve İtalyan Büyükelçiler, Franz von Papen ve Raffaele Guariglia ise kendilerine verilen bu listeleri almışlardır. Ancak Türk hükümeti tarafından konu ile ilgili olarak izlenen yönetime rıza göstermediklerini yazılı olarak bildirmişlerdir.⁵⁴ İngiliz Müsteşarın kendisine verilen listeyi almayı reddetmesi üzerine Genel Sekreter Berker yapmış olduğu açıklamada listelerin İngiliz Büyükelçiliği'ne herhangi bir değerlendirmede bulunması için değil bilgilendirme amaçlı sunulduğunu ifade etmiştir. Böylece bu konuda Türk tarafının kararının kesin olduğunu göstermek istemiştir. Ayrıca kişilerin vergi listelerini temyiz etme hakkına sahip olmadığını da altını çizmiştir. Bunun üzerine İngiltere Büyükelçisi daha sonra Türkiye Dışişleri Bakanı ile görüşmüş ancak her iki taraf da tutumunu koruduğu için hiçbir anlaşmaya varılamamıştır.⁵⁵ Türkiye'deki İngiliz Ticaret Odası da Varlık Vergisi'ni adil olmamakla eleştirmiştir.⁵⁶ Bu süreçte Londra, İngiltere Büyükelçiliği'nin izlediği politikayı onaylamış ve İngiliz hükümeti de geri adım atmamıştır. Türkiye ile diğer ülkeler arasında Varlık Vergisi'nden kaynaklı bu gelişmeleri Washington'a aktaran ABD'nin Ankara Büyükelçisi Steinhardt, kendisi tarafından daha önce dile getirilen iki Amerikan

52 *FRUS*, a.g.b.

53 *FRUS*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1151, 22 June 1943.

54 Cüneyt Akalın, "Varlık Vergisi'ne Yabancı Tanıklar", s. 169., *FRUS*, a.g.b.

55 *FRUS*, a.g.b.

56 *BCA*, "İstanbul'daki İngiliz Ticaret Odası tarafından yayınlanan aylık mecmuada çıkan Yıllık Rapor başlıklı Varlık Vergisi ile ilgili yazının tercümesi", Fon Kodu: 30-10-0-0, Yer Bilgisi: 85-560 -19, (07.01.1943).

vatandaşının durumu ile ilgili Türk Dışışleri'nden henüz herhangi bir dönüşün yapılmadığını da ABD Dışışleri'ne bildirmiştir.⁵⁷

7. Varlık Vergisi'nin Sonlandırılması ve ABD

Yukarıda değinildiği gibi her ne kadar Türk hükümeti ülkedeki yabancı diplomatik temsilcilerin Varlık Vergisi'ne yönelik tepkilerine karşı geri adım atmak istemese de zamanla tutumunda yumuşama meydana gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın Almanya'nın başını çektiği baskıcı rejimlerin aleyhine gidişat göstermesi Türk hükümetini daha uzlaşmacı bir politika izlemeye itmiştir. Türkiye bir bakıma Mihver Bloğu'yla aynı çizgide görünmek istememiştir. ABD Büyükelçiliği de Türk hükümetinin Varlık Vergisi'nin uygulanmasında sergilemeye başladığı esnek politikayı yakından takip etmiştir. ABD Dışışleri Bakanı'na 6 Eylül 1943 tarihinde göndermiş olduğu raporunda Türk hükümetinin her ne kadar belirlenen vergi miktarında herhangi bir değişiklik yapılamayacağını ileri sürmüş olmasına rağmen durumun farklı işlediğini belirtmiştir. Buna göre Türk hükümeti, yabancıların vergi borçları konusunda ülkedeki yabancı diplomatik temsilcilerle pazarlık yapmış ve çoğu durumda belirlenen vergi rakamlarında büyük ölçüde indirim gitmiştir. Bu anlamda İngiliz vatandaşlarından daha önceden toplam 7.000.000 lira gibi bir vergi talep edilirken yapılan görüşmeler sonrası bu rakam yaklaşık 2.500.000 liraya düşürülmüştür.⁵⁸ Yine aynı şekilde diğer ülkelerin vatandaşlarının ödeyeceği vergilerde de indirim gidilmiştir.

Daha önceden ABD Büyükelçisi'nin Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını korumaya yönelik sunmuş olduğu protestolardan da olumlu neticeler alınmıştır. Zaten, Socony-Vacuum şirketine uygulanan vergi konusu önceden çözüme kavuşturulmuştur. Mandel ve Levy, adlı Amerikan vatandaşları için belirlenen 300.000 Türk Lirası vergide de Türk hükümeti tarafından indirim gidilmiş ve bu rakam 75.000 liraya düşürülmüştür. Yalnızca bir diğer Amerikan vatandaşı Nicholas Ballardur için belirlenen 1500 liralık vergi borcu konusunda Türk hükümetinin henüz herhangi bir adım atmadığı Büyükelçi Steinhardt tarafından Washington'a bildirilmiştir.⁵⁹ Görüldüğü üzere Türk hükümeti Varlık Vergisi'nde sergilemiş olduğu katı tutumdan geri dönmüştür. Zaten kısa bir süre sonra çıkarılan yasa ile mükelleflerin ödememiş oldukları vergi borçlarının tahsil

57 *FRUS*, a.g.b.

58 *FRUS*, "The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State", Document no: 1152, 6 September 1943.

59 *FRUS*, a.g.b.

edilmesi durdurulacaktır.⁶⁰ 1944 yılının Mart ayında yürürlüğe giren yeni kanun ile de o tarihe kadar tahsil edilememiş vergilerin silinmesiyle Varlık Vergisi uygulaması son bulacaktır.⁶¹ Böylece Türkiye-ABD ilişkilerinde olumsuz bir durumun oluşmasına neden olan vergi meselesi ortadan kalkmış olacaktır.

Sonuç

ABD hükümeti Türkiye'deki Varlık Vergisi uygulamasını yakından takip etmeye çalışmıştır. Ankara'daki ABD Büyükelçiliği ülkede yaşanan gelişmelerle ilgili ABD makamlarını bilgilendirmiştir. Burada dikkat çeken nokta Varlık Vergisi'nin ilk olarak uygulamaya koyulduğu zaman ABD'nin genel olarak olumsuz bir tutum sergilemediğidir. ABD Büyükelçisi'nin raporundan da anlaşılacağı üzere Varlık Vergisi, Türkiye'nin zorlu savaş koşullarında almak zorunda kaldığı ekonomik bir tedbir olarak düşünülmüştür. Ancak daha sonra bu verginin gayrimüslim azınlıkları hedef aldığıın anlaşılması üzerine ABD'nin tepkisi giderek olumsuz bir hâl almıştır. Nitekim ABD'li yetkililerce Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Ertegün'e de bu konu sorulmuş ve gayrimüslim azınlıklara karşı takınılan tavırdan dolayı oluşan rahatsızlık dile getirilmiştir. Türk tarafı ise bu iddiaları reddetmiştir. Türk hükümetinin bu tutumu karşısında ABD hükümeti daha ileri giderek ikili ilişkileri olumsuz etkileyecek bir tutum almaktan kaçınmıştır. Yapılan çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardan birisi bu olmuştur. Buna göre ABD hükümeti Varlık Vergisi'ne olumsuz yaklaşırken bu konuyu doğrudan Türk hükümeti nezdinde dile getirmemiştir.

Türkiye'nin içişlerine karışır bir tutum sergileyip Türkiye'yi karşısına alacak bir hamlede bulunmak yerine diğer ülkelerle birlikte hareket etmek ABD'nin Varlık Vergisi'ne karşı uygulamış olduğu bir strateji olmuştur. Bu çerçevede ABD Büyükelçisi'ne verilen talimatla diğer ülkelerin Varlık Vergisi'ne yaklaşımının takip edilmesi istenmiştir. Türkiye üzerinde oluşacak uluslararası bir baskının ABD'nin tek başına hareket etmesinden daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Nitekim başta İngiltere olmak üzere diğer ülkelerin tepkileri Büyükelçi tarafından Washington'a rapor edilmiştir. ABD, Varlık Vergisi'ne yönelik bu şekilde "itidalli" bir politika takip etmesine rağmen ABD vatandaşlarının çıkarları söz konusu olduğunda Türkiye'deki ABD Büyükelçisi inisiyatif olarak aktif bir politika izlemiş ve Türk hükümeti nezdinde kendi vatandaşlarına yönelik uygulamaları protesto etmekten geri durmamıştır. Nitekim

60 "Varlık Vergisi", *Akşam*, 18 Eylül 1943, s. 1.; *TBMMZC*, Dönem: 7, Cilt: 5, Birleşim: 56, 17.09.1943.; *BCA*, "Varlık vergisine dair 4305 sayılı Kanuna ek kanun layihası.", Fon Kodu: 30-18-1-2, Yer Bilgisi: 103-69-3, (16.09.1943).

61 Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 515.; *TBMMZC*, Dönem: 7, Cilt: 8, Birleşim: 29, 15.03.1944.

yapılan bu protestolar ABD açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Bu durum ABD Dışişleri'nin Varlık Vergisi'ne karşı Türk hükümeti nezdinde daha aktif politika izlemesi ve Türk hükümeti üzerinde diğer ülkelerle birlikte baskı kurması yönünde birtakım düşünceleri de beraberinde getirmiştir. Ancak böyle bir duruma gerek kalmamış, Türk hükümeti Varlık Vergisi uygulamasını durdurmuştur. Bu şekilde Varlık Vergisi meselesi ikili ilişkilerde daha büyük pürüzlere yol açmadan son bulmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları:

Foreign Relations of the United States (FRUS), (ABD Dış İlişkileri)

Diplomatic Papers, 1943, the Near East and Africa, Volume IV:

Representations to the Turkish Government on behalf of American interests affected by Turkish capital levy tax:

“The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State”, Document no: 1141, 16 November 1942.

“The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State”, Document no: 1142, 26 December 1942.

“The Secretary of State to the Ambassador in Turkey (Steinhardt)”, Document no: 1143, 13 January 1943.

“The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State”, Document no: 1144, 18 January 1943.

“The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State”, Document no: 1145, 22 January 1943.

“The Secretary of State to the Ambassador in Turkey (Steinhardt)”, Document no: 1146, 23 January 1943.

“The Secretary of State to the Ambassador in Turkey (Steinhardt)”, Document no: 1147, 29 January 1943.

“The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State”, Document no: 1148, 30 January 1943.

“The Department of State to the Department of Commerce”, Document no: 1149, 4 February 1943.

“The Department of State to the Department of Commerce”, Document no: 1150, 19 February 1943.

“The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State”, Document no: 1151,

22 June 1943.

“The Ambassador in Turkey (Steinhardt) to the Secretary of State”, Document no: 1152,
6 September 1943.

*Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
(BCA)*

2. Resmi Yayınlar:

Resmî Gazete

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

3. Gazeteler:

Akşam

Cumhuriyet

Son Posta

The New York Times

4. Kitaplar:

Aktar, Ayhan:

Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Bali, Rıfat N.:

Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni 1923-1945, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Boratav, Korkut:

Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007), İmge Kitabevi Ankara 2008.

_____:

Türkiye'de Devletçilik, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

Çavdar, Tevfik:

Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950), İmge Kitabevi, Ankara 2013.

Goloğlu, Mahmut:

Milli Şef Dönemi (1939-1945), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Kafaoğlu, Arslan Başer:

Varlık Vergisi Gerçeği, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

Koçak, Cemil:

Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

Ökte, Faik:

Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1951.

- Tekeli, İlhan; İlkin, Selim: *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 2. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Türkmen, Füsun: *Kırılğan İttifaktan "Model Ortaklığa" Türkiye-ABD İlişkileri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

5. Makaleler:

- Akalın, Cüneyt: "Varlık Vergisi'ne Yabancı Tanıklar", *Mülkiye*, Cilt: 29, Sayı: 247, 2005, s. 159-182.
- Aksanyar, Necati; Biçer, Murat: "II. Dünya Savaşında Çıkarılan Varlık Vergisinin Türk Basınında ve Kamu Oyunda Yansımaları (11 Kasım 1942–15 Mart 1944)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, 2008, s. 379-400.
- Arslan, Gürbüz: "Varlık Vergisi Kanunu'nun Çıkarılması, Uygulanması ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 61, 2015, s. 119-152.
- Ata, Ferudun: "Varlık Vergisinin Amerikan Kamuoyuna Yansıması (New York Times Gazetesi Örneğine Göre)", *Tarihin Peşinde*, Sayı: 11, 2014, s. 63-78.
- Aydın, Mehmet Korkud: "Dönemin Basınına Göre Varlık Vergisi Uygulaması", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 28, Sayı: 1, 2018, s. 298-311.
- Coşar, Nevin: "Varlık Vergisi Konusundaki Yolsuzluk Söylentileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 58, Sayı: 2, 2003, s. 1-27.
- Dokuyan, Sabit: "Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2, 2014, s. 23-55.
- Gözcü, Alev: "İkinci Dünya Savaşı Türkiye'sinde Ekonomik Durumun Sosyal Hayata Etkilerine Dair Bazı Tespitler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 62, 2018, s. 85-108.
- Güçlü, Muhammet: "Varlık Vergisi (11. 11. 1942-15. 3 1944)", *Akdeniz*

Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, 1991, s. 96-109.

İnci, İbrahim: “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Varlık Vergisi Uygulaması”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 272-290.

Sulzberger, C.L.: “Ankara Tax Raises Diplomatic Issues”, *The New York Times*, 12 Eylül 1943, s. 46.

_____ : “Turkish Tax Kills Foreign Business”, *The New York Times*, 11 Eylül 1943, s. 7.

Uca, Alaattin: “Vergi Hukuku Tarihimizden Bir Sayfa: Varlık Vergisi Kanunu Ve Eleştirilen Yönleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 20, 2002, s. 275-289.

6. İnternet Kaynakları:

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc024/kanuntbmmc024/kanuntbmmc02404305.pdf, Erişim Tarihi: 30.10.2019.